

**TURK VA O'ZBEK TILLARIDAGI FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING
QIYOSIY TAHLILI**

Ruhshona Normamatova

Samarqand Davlat Chet Tillar Instituti Sharq tillari fakulteti
Filologiya va tillarni o'qitish: Turk tili yo'nalishi 3-kurs talabasi
Email: ruhshonasamchti2024@gmail.com

**ИНФОРМАЦИЯ О
СТАТЬЕ**

ИСТОРИЯ СТАТЬИ:

Received:12.10.2026

Revised: 13.10.2026

Accepted:14.10.2026

**КЛЮЧЕВЫЕ
СЛОВА:**

*Turkiya turk tili, o'zbek
tili, iboralar, frazeologik
birliklar, qiyosiy tahlil,
leksik-semantik
xususiyatlar, milliy-
madaniy xususiyatlar,
turkiy tillar..*

АННОТАЦИЯ:

*Ushbu maqolada Turkiya turk tili va o'zbek
tillaridagi frazeologik birliklar, xususan,
iboralarning qiyosiy tahlili amalga oshiriladi.
Har ikki tilning leksik-semantik xususiyatlari,
tarkibiy tuzilishi, ma'no ifodalash imkoniyatlari
hamda milliy-madaniy xususiyatlari o'rganiladi.
Shuningdek, ikki tilda shakl va ma'no jihatidan
o'xshash bo'lgan, ma'nosi qisman farqlanadigan
hamda o'ziga xos xususiyatlarga ega iboralar
tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida qiyosiy-
chog'ishtirma va tavsifiy tahlil metodlaridan
foydalanish orqali turk va o'zbek xalqlarining
umumiy til va madaniy merosi hamda o'ziga xos
lingvistik jihatlarini aniqlashga e'tibor qaratiladi.
Tadqiqot natijalari turkiy tillar frazeologiyasini
o'rganish, tarjima amaliyoti va tillararo madaniy
muloqotni rivojlantirish uchun muhim ahamiyat
kasb etadi.*

Til xalqning tarixiy taraqqiyoti, milliy tafakkuri, dunyoqarashi va madaniy qadriyatlarini o'zida aks ettiruvchi muhim ijtimoiy hodisadir. Har bir tilning lug'at boyligida xalqning ko'p asrlik tajribasi, urf-odatlar, an'analari va hayotiy qarashlarini ifodalovchi frazeologik birliklar alohida o'rin egallaydi. Ayniqsa, iboralar fikrni obrazli, ta'sirchan va ixcham ifodalash vositasi sifatida tilning o'ziga xosligini namoyon etadi. Turkiy tillar oilasiga mansub bo'lgan Turkiya turk tili va o'zbek tili tarixiy ildizlari, grammatik qurilishi hamda ayrim leksik xususiyatlari jihatidan o'zaro yaqin hisoblanadi. Shu bilan birga, ushbu tillarning rivojlanish jarayonida turli tarixiy, geografik va madaniy omillar ta'sirida o'ziga xos xususiyatlar ham shakllangan. Bu holat mazkur tillardagi iboralarni qiyosiy o'rganish uchun muhim ilmiy asos yaratadi.

Mazkur maqolaning maqsadi Turkiya turk tili va o'zbek tilidagi iboralarni qiyosiy jihatdan o'rganish, ularning leksik-semantik va strukturaviy xususiyatlarini aniqlash hamda milliy-madaniy mazmunini yoritishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun ikki tildagi iboralarning umumiy va farqli jihatlarini aniqlash, ularning ma'no munosabatlarini tahlil qilish va tarjimada yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni ko'rib chiqish vazifalari belgilandi.

Iboralar tilning barqaror, ko'pincha ko'chma ma'noda qo'llanadigan hamda tarkibiy qismlarining umumiy ma'nosi orqali yaxlit tushuncha ifodalaydigan birliklaridir. Ular oddiy so'z birikmalaridan obrazlilik, barqarorlik va ko'p hollarda ko'chma ma'no anglatishi bilan farqlanadi. Iboralarning ma'nosi har doim ham uning tarkibidagi alohida so'zlarning lug'aviy ma'nosidan kelib chiqmaydi. Shu sababli ularni tushunish va boshqa tilga tarjima qilishda kontekst hamda madaniy omillarni hisobga olish muhimdir.

Turkiya turk tili va o'zbek tilidagi iboralar har ikki xalqning kundalik hayoti, tarixiy tajribasi va ijtimoiy munosabatlari bilan chambarchas bog'liq. Inson tanasi a'zolari, hayvonlar, tabiat hodisalari va kundalik faoliyatga oid obrazlar iboralar tarkibida keng uchraydi. Bunday obrazlar abstrakt tushunchalarni aniq va ta'sirchan shaklda ifodalashga xizmat qiladi. Iboralarning muhim xususiyatlaridan biri ularning milliy-madaniy mazmunidir. Ayrim iboralar turli tillarda bir xil tushunchani ifodalasa-da, ularning obrazli asoslari farqlanishi mumkin. Shuning uchun ikki til o'rtasidagi o'xshashlikni faqat so'zlarning tashqi shakli asosida emas, balki umumiy ma'no va qo'llanish holati asosida ham baholash lozim.

Turkiya turk tili va o'zbek tili o'rtasidagi tarixiy-lingvistik yaqinlik ko'plab frazeologik birliklarda namoyon bo'ladi. Har ikki tilda insonning hissiy holati, fikrlash jarayoni, munosabatlari va faoliyatini ifodalovchi iboralar mavjud. Ularning ayrimlari mazmunan juda yaqin bo'lsa, boshqalari o'xshash obrazlar orqali ifodalanadi. Masalan, turk tilidagi **“gözden düşmek”** iborasi o'zbek tilidagi **“ko'zdan qolmoq”** yoki **“obro'sini yo'qotmoq”** iboralariga ma'no jihatidan yaqin. Har ikkala holatda ham insonning boshqa kishilar oldidagi hurmati yoki qadri pasayishi nazarda tutiladi. Yana bir misol — turk tilidagi **“kulak vermek”** iborasi. U **“diqqat bilan tinglamoq”**, **“quloq solmoq”** ma'nolarini anglatadi. O'zbek tilidagi **“quloq solmoq”** iborasi bilan mazmunan mos keladi. Bu misol tana a'zolari nomlari orqali tinglash va e'tibor qaratish kabi tushunchalarning obrazli ifodalanishini ko'rsatadi. Ushbu misollar ikki tildagi iboralarning o'xshashligi doimo so'zma-so'z muvofiqlikni anglatmasligini ko'rsatadi. Ba'zi iboralarda shakl va ma'no bir-biriga yaqin bo'lsa, boshqalarida faqat umumiy mazmun mos keladi.

Turkiya turk tili va o'zbek tilidagi iboralarni qiyoslashda ularning grammatik tuzilishi va semantik xususiyatlarini ham hisobga olish zarur. Har ikki tilda fe'l komponentli iboralar, o'tli birikmalar hamda turli grammatik shakllar asosida tuzilgan turg'un ifodalar mavjud. Masalan, turk tilidagi **“gözden düşmek”** va o'zbek tilidagi **“ko'zdan qolmoq”** birikmalari tarkibida tana a'zosi nomi hamda fe'l ishtirok etadi. Ularning tarkibiy tuzilishi o'xshash bo'lsa-da, muayyan kontekstlarda qo'llanish doirasi va uslubiy xususiyatlarini alohida tekshirish lozim.

Semantik jihatdan iboralarni quyidagi guruhlarga ajratish mumkin:

- **To‘liq yoki yuqori darajada mazmunan mos iboralar:** ikki tilda o‘xshash tushuncha va obrazni ifodalovchi birliklar.
- **Qisman mos iboralar:** umumiy ma‘nosi yaqin, lekin tarkibi yoki qo‘llanishida farqlar mavjud bo‘lgan birliklar.
- **Milliy-madaniy xususiyatga ega iboralar:** muayyan xalqning urf-odatlar, tarixiy tajribasi yoki madaniy qarashlari bilan bog‘liq iboralar.
- **Muqobili bevosita topilmaydigan iboralar:** boshqa tilda aynan shu obraz va ma‘noni birgalikda ifodalovchi turg‘un birlik mavjud bo‘lmagan holatlar.

Bunday tasnif qiyosiy tahlilni tizimli olib borishga va iboralar o‘rtasidagi munosabatlarni aniqroq belgilashga yordam beradi. Shu bilan birga, har bir misolning ma‘nosi lug‘atlar va real nutq kontekstlari asosida tekshirilishi kerak.

Iboralar nafaqat til birliklari, balki xalqning madaniy tajribasini aks ettiruvchi vositalar hamdir. Ularda kishilarning voqelikni idrok etishi, ijtimoiy munosabatlari, qadriyatlari va tarixiy tajribasi mujassam bo‘ladi. Shu sababli turk va o‘zbek tillaridagi ayrim iboralar umumiy turkiy meros bilan bog‘liq bo‘lsa, boshqalari har bir tilning mustaqil rivojlanishi natijasida shakllangan o‘ziga xos xususiyatlarni namoyon etadi. Iboralarni tarjima qilishda ularning faqat lug‘aviy tarkibini emas, balki ko‘zlangan ma‘no, hissiy bo‘yoq va nutq vaziyatini ham hisobga olish zarur. So‘zma-so‘z tarjima ba‘zan asl ma‘noni to‘liq yetkazmaydi yoki noto‘g‘ri tushunishga sabab bo‘ladi. Bunday holatlarda ma‘nodosh iboradan foydalanish, izohli tarjima qilish yoki kontekstga mos ifodani tanlash maqsadga muvofiqdir. Masalan, “etekleri zil çalmak” iborasini so‘zma-so‘z tarjima qilish uning quvonch ma‘nosini o‘zbek o‘quvchisiga to‘liq anglatmasligi mumkin. Shu bois uni kontekstga qarab “juda xursand bo‘lmoq” yoki “boshi osmonga yetmoq” tarzida berish mumkin. Bunda tarjimaning asosiy maqsadi iboraning shaklini emas, balki uning kommunikativ va emotsional mazmunini saqlashdan iborat.

Turk va o‘zbek tillaridagi iboralarni qiyosiy o‘rganish til o‘rganuvchilarga ham amaliy yordam beradi. Bu jarayonda o‘quvchilar o‘xshash iboralarni farqlash, ularni tegishli vaziyatlarda qo‘llash va madaniyatlararo muloqotda yuzaga keladigan tushunmovchiliklarning oldini olish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Shunday qilib, iboralarning qiyosiy tahlili tilshunoslik, tarjimashunoslik va madaniyatlararo kommunikatsiya yo‘nalishlari uchun muhim nazariy hamda amaliy ahamiyatga ega.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, iboralarning o‘xshashligini aniqlashda ularning tashqi shakli bilan cheklanib qolmasdan, semantik mazmuni, kontekstdagi vazifasi va milliy-madaniy asoslarini ham hisobga olish zarur. Ayrim hollarda bir tildagi ibora boshqa tilda aynan shu shaklda mavjud bo‘lmaydi, biroq uning ma‘nosini ifodalovchi muqobil ibora topilishi mumkin. Shuningdek, iboralarni tarjima qilish jarayonida so‘zma-so‘z tarjimadan ko‘ra ma‘no va uslubiy xususiyatlarni saqlashga asoslangan yondashuv samaraliroq hisoblanadi. Bu esa tarjimon va til o‘rganuvchidan har ikki tilning frazeologik tizimi hamda madaniy

konteksti haqida yetarli bilimga ega bo'lishni talab qiladi. Umuman olganda, Turkiya turk tili va o'zbek tilidagi iboralarni qiyosiy o'rganish turkiy tillarning frazeologik boyligini chuqurroq anglash, tarjima sifatini oshirish va madaniyatlararo muloqotni rivojlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Rahmatullayev, Sh. *O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati*. – Toshkent: O'qituvchi, 1978.
2. Aksoy, Ö. A. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. – İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2013.
3. Parlatır, İ. *Deyimler Sözlüğü*. – Ankara: Yargı Yayınevi, 2007.
4. Türk Dil Kurumu. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. URL: <https://sozluk.tdk.gov.tr/> (murojaat sanasi: 11.10.2026).
5. Sinan, A. T. *Türkçenin Deyim Varlığı*. – Malatya: Kubbealtı Yayıncılık, 2001.

